

Het imperativische participium in het Nederlands. Vorm, betekenis en gebruik

EVIE COUSSÉ & ALBERT OOSTERHOF*

Abstract

Apart from the imperative form of the verb and the imperative infinitive, Dutch has a third way to express imperative meaning, the imperative past participle. We will show that the imperative past participle should not be characterised as a diverse set of participles with a lexically determined sensitivity to be used with imperative meaning, as Rooryck and Postma (1997) suggest. Such a position cannot account for the striking similarities among imperative past participles with regard to their form, meaning and use. One observation, which has not been reported previously, is that cases of imperative past participles are, without exception, weakly conjugated forms. Our inventory shows that four subcategories (represented by *opgerot*, *ingerukt*, *opgepast* and *niet getreurd*) can be identified within the set of imperative past participles, which can be distinguished on the basis of their meaning, form and use. These properties are considered in more detail from the perspective of Booij's (2010) framework of constructional morphology and other recent developments in construction grammar.

I Inleiding

In het Nederlands is de imperatiefvorm van het werkwoord de normale manier om een bevelzin te construeren. Daarnaast kunnen we enkele andere mogelijkheden onderscheiden om een bevel tot uitdrukking te brengen (vgl. Duinhoven 1984:148 en Vandeweghe 2004:227). Als we ons beperken tot de werkwoordelijke vormen van de imperatief kan in plaats van de gebiedende wijs (zoals in 1a) ook een infinitief gebruikt worden (in 1b) of een voltooid deelwoord (in 1c):

* Evie Coussé (evie.cousse@gu.se) is postdoctoraal onderzoeker bij de Swedish Research Council en is verbonden aan het Departement voor Talen en Literaturen van de Universiteit van Göteborg. Albert Oosterhof (albert.oosterhof@lessius.eu) werkt als doctorassistent bij de subfaculteit Taal en Communicatie, Lessius/KU Leuven. We danken de anonieme reviewer en de redactie van *Nederlandse Taalkunde* voor hun commentaar op een eerdere versie van dit artikel.

- (1) a Rot op! Ruk in! Pas op! Treur niet!
b Oprotten! Inrukken! Oppassen! Niet treuren!
c Ongerot! Ingerukt! Ogepast! Niet getreurd!

De imperativische infinitief in het Nederlands, geïllustreerd in (1b), werd recent in een corpusgebaseerde studie van Daniël Van Olmen (2009) besproken in dit tijdschrift. In ons artikel zullen we het imperativisch gebruikte voltooid deelwoord – of kortweg imperativisch participium – (zie 1c) bespreken.¹ Zo willen we bijdragen tot een totaalbeeld van de verschillende werkwoordsvormen die in het Nederlands de imperatiefunctie kunnen krijgen.

In veel beschrijvingen van bevelende zinnen in het Nederlands wordt slechts kort ingegaan op het type bevelzin met een voltooid deelwoord (vgl. Duinhoven 1984, Hoeksema 1992, Haeseryn et al. 1997:109-110, Wratil 2000, Vandeweghe 2004:227, Bennis 2007:114, Van der Wurff 2007:53-55, Elffers 2009). Het is uit die literatuur bekend dat slechts een zeer beperkte groep van voltooide deelwoorden als imperatief gebruikt wordt. Vandeweghe (2004:227) merkt bijvoorbeeld op dat het gebruik van voltooide deelwoorden in bevelen voorkomt “in stereotiepe wendingen”. Doordat het imperativische participium een beperkte productiviteit heeft, is het mogelijk om een zo volledig mogelijk overzicht te presenteren van geattesteerde gevallen. In totaal hebben we zestig verschillende types (in de zin van ‘lemma’) kunnen verzamelen van het imperativische participium, die alfabetisch onder (2) gepresenteerd zijn. De lijst is deels gebaseerd op voorbeelden die gegeven worden in de hoger geciteerde werken over imperatieven. Het grootste deel van de vormen is echter gebaseerd op eigen inventariserend onderzoek op basis van bestaande corpora (het 27 en 38 Miljoen Woorden Corpus van het INL en het Corpus Gesproken Nederlands) en teksten op het internet:

- (2) afgemarcheerd – ingepakt – ingerukt – niet geaarzeld – niet gedraald – niet gedruild – niet gejammerd – niet gekankerd – niet geklaagd – niet gekniesd – niet geleuterd – niet gemekkerd – niet gemopperd – niet gemord – niet gesakkerd – niet geschroomd – niet getalmd – niet getreurd – niet getreuzeld – niet getwijfeld – niet gevreesd – niet gewanhoopt – niet gewiefeld – niet gezeurd – niet gezeverd – niet versaagd – opgedonderd – opgeduvelde – opgeflickerd – opgefucked – opgehoepeld – opgehoerd – opgehomood – opgekankerd – opgekloot – opgekrast – opgekut – opgelazerd – opgelet – opgemarcheerd – opgemieterd – opgeneukt – opgepast – opgepleurd – opgerot – opgerukt – opgesodedonderd – opgesodeflickerd – opgesodehoepeld – opgesodehoerd – opgesodekanderd – opgesodemierterd – opgesodepleurd – opgesodestraald – opgesodetieft – opgeteringd – opgetieft – opgezeikt – uitgerukt

De opgesomde imperativische participia lopen nogal uiteen wat hun vorm en betekenis betreft. Die heterogeniteit maakt het moeilijk om alle participia aan de hand van enkele generalisaties afdoende te beschrijven. Rooryck & Postma (2007:281) wijden een heel

1 Deze term sluit aan bij de terminologie van Van Olmen (2009). Rooryck & Postma (2007) gebruiken een andere term, namelijk *participial imperative*. Deze terminologische beslissing heeft verder geen verstreckende gevolgen voor de beschrijving.

artikel aan de problematiek van de vormelijke en semantische bijzonderheden van de imperativische participia. Ze presenteren een uniforme analyse van imperativische participia, die hier en daar echter generalisaties bevat die niet voor alle gevallen gelden die men kan aantreffen in concreet taalgebruik. Zo stellen Rooryck & Postma (2007:285) dat imperativische participia “are systematically formed with particle verbs, in most if not all cases containing the particle *op*”. Die generalisatie strookt echter niet volledig met de gegevens in (2). Daaruit blijkt dat 23 van de 59 geattesteerde imperativische participia geen partikel bevatten en dat er bij de 36 gevallen mét een partikel 4 gevallen zijn met een ander partikel dan *op*. Overigens zijn de 23 gevallen zonder partikel allemaal van het type met een negatiepartikel zoals *niet getreurd*, dat semantisch minder duidelijk directief/imperatief is (zie paragraaf 6, waar ook de hortatieve lezing van dit type besproken wordt). Het punt blijft echter dat een accurate beschrijving van de vormen die in de literatuur beschouwd worden als imperativische participia vooral bereikt kan worden door daarbinnen subtypen af te bakenen en daarvoor de eigenschappen van vorm, betekenis en gebruik te beschrijven (zie Oosterhof & Coussé te versch. voor enkele aanvullende voorbeelden van hetzelfde punt en verdere discussie).

Tegenover de uniforme regelgebaseerde analyse van Rooryck & Postma (2007) kunnen we de analyse van Hoeksema (1992:127) plaatsen die de imperativische participia met hun heterogene vorm en betekenis beschouwt als idiomatische constructies:

Niet-finiete imperatieven zijn gelexikaliseerd. Het betreft geen vrije combinaties van een werkwoordsvorm met zijn complementen en bepalingen, maar idiomen, die stuk voor stuk geleerd dienen te worden.

De idiomatische analyse van Hoeksema (1992) doet meer recht aan de semantische en vormelijke verscheidenheid van de imperativische participia dan de uniforme regelgebaseerde analyse van Rooryck & Postma (2007). Bovendien is het gezien de beperkte productiviteit van de imperativische participia goed mogelijk om – zoals in (2) – alle imperativische participia op te lijsten, eventueel in combinatie met hun betekenis en typische gebruikscontext. Het probleem met een puur lexicalistische analyse is evenwel dat voorbijgegaan wordt aan niet te miskennen overeenkomsten in vorm en betekenis tussen *een deel van* de verzameling imperativische participia (zoals de observaties van Rooryck & Postma over hun vormelijke eigenschappen).

Samenvattend blijken de geschetste analyses zich te concentreren op verschillende kenmerken van de imperativische participia. Rooryck & Postma (2007) van hun kant hechten veel belang aan de gemeenschappelijke imperativische functie van de imperativische participia, maar gaan in hun uniforme regelgebaseerde benadering voorbij aan de semantische en vormelijke verscheidenheid van de individuele participia. Hoeksema (1992) legt dan weer de klemtoon op het idiomatische karakter van de individuele imperativische participia, maar gaat op zijn beurt voorbij aan onmiskenbare gelijkenissen tussen groepen imperativische participia. Dat ogenschijnlijke dilemma tussen een regelgebaseerde en een lexicale benadering van een talig fenomeen staat in de cognitieve taalkunde bekend als de *rule/list fallacy* (Langacker 1987:29). Volgens die aanname sluit een regelgebaseerde beschrijving van een taalfenomeen een opsomming van de individuele gevallen in het

lexicon uit, en vice versa, op grond van het streven naar een grotere eenvoud en economie in de taalbeschrijving.

Langacker (1987, 1999:92) stelt een alternatieve cognitieve benadering van het regel/lijst-dilemma voor, een benadering waarbij zowel regels als een lijst van individuele gevallen worden toegelaten in de beschrijving van een taalfenomeen. Op die manier kunnen in de beschrijving de nodige generalisaties gemaakt worden zonder dat voorbijgegaan wordt aan de cognitieve realiteit dat taalgebruikers naast regels heel wat individuele gevallen met al hun bijzonderheden in het lexicon opgeslagen kunnen houden. Die cognitieve visie op regels en lijsten vormt het uitgangspunt voor onze nieuwe analyse van imperativische participia die we in de rest van het artikel willen voorstellen. Concreet zullen we de in (2) opgesomde imperativische participia indelen in vier subtypes die zich van elkaar onderscheiden op het vlak van vorm, betekenis en/of gebruik:

- imperativische participia van het type *opgerot* bevatten het partikel *op* en drukken op een verbaal agressieve manier het bevel uit om weg te gaan van de spreker;
- imperativische participia van het type *ingerukt* bevatten een partikel en drukken het krachtige bevel (of commando) uit om weg te gaan van de spreker;
- imperativische participia van het type *opgepast* bevatten het partikel *op* en drukken een waarschuwing uit om voorzichtig of aandachtig te zijn; en
- imperativische participia van het type *niet getreurd* bevatten het negatiepartikel *niet* en zijn een aansporing om op te houden met de handeling in de stam van het participium.

Door een onderscheid te maken tussen vier subtypes imperativische participia met hun eigen vormelijke en semantische kenmerken komen we tegemoet aan de systematische overeenkomsten tussen de participia zonder daarmee te overgeneraliseren, zoals bij Roorjck & Postma (2007) het geval was. Bovendien zorgen de erg specifieke vormelijke en semantische kenmerken voor elk van die vier subtypes ervoor dat het idiomatische karakter van de individuele participia gehonoreerd wordt.

De opdeling van imperativische participia in vier specifieke subtypes leent zich bijzonder goed voor een analyse in het kader van de constructiegrammatica (vgl. Langacker 1987, Goldberg 1995, Croft 2001, Booij 2010). Constructiegrammatica is een relatief recente tak binnen de taalkunde die de constructie, d.w.z. een conventionele correspondentie van vorm en betekenis, als de basiseenheid van de taalkundige analyse ziet (voor een inzichtelijke inleiding over de theorie in het Nederlands, zie Verhagen 2005). Aantrekkelijk voor onze analyse van imperativische participia is dat constructies verschillende graden van abstractie kunnen hebben. Naast lexicale woorden en vaste uitdrukkingen zijn ook constructies mogelijk met een grotere mate van abstractie of schematiciteit (bv. de *een-schat-van-een-kind*-constructie, de *weg*-constructie, zie Verhagen 2005), die we hier verder – in navolging van o.a. Langacker (1987:68) en Booij (2010:4) – constructionele schema's zullen noemen. Toegepast op de imperativische participia kunnen we een onderscheid maken tussen een overkoepelend constructioneel schema dat generaliseert over alle imperativische participia en vier specifiekere subschema's die de uiteenlopende subtypes imperativische participia representeren.

Concreet zullen we onze constructionele analyse van de imperativische participia uitwerken in het kader van de constructionele morfologie van Booij (2010). Meer dan andere

varianten binnen de constructiegrammatica is de constructionele morfologie bijzonder goed toegerust voor een diepgaande analyse van de fonologische en vooral morfologische kant van constructies, iets wat voor de imperativische participia erg van pas zal blijken te komen. Zo maakt Booij (2010:7) binnen de vormelijke kant van constructies expliciet een verder onderscheid tussen een fonologische en een morfo-syntactische pool. Op die manier komt hij tot een driedelige parallelle architectuur voor de grammatica, zoals die door Jackendoff (2002: 125) is verdedigd. Een dergelijk model stipuleert dat “each level of the representation is governed by rules and principles of its own, and that there are interface modules that specify the links between types of information on the different levels”. In de notatie van Booij kunnen we het overkoepelende constructionele schema voor imperativische participia als volgt weergeven, waarbij het symbool \leftrightarrow voor ‘correspondentie’ staat:

(3) fonologisch woord \leftrightarrow participium \leftrightarrow imperatief

Het eerste deel van het schema geeft informatie over de fonologische kenmerken van het imperativisch participium. Op dit moment is dit onderdeel nog niet meer gespecificeerd dan dat het imperativisch participium een fonologisch woord is. In wat volgt zal die informatie verder uitgewerkt worden met onder andere enkele voorspelbare eigenschappen van de syllabestructuur van het imperativisch participium. In het tweede onderdeel van het schema worden de morfosyntactische kenmerken gegeven van het imperativisch participium. Ook hier kan op dit moment niet veel meer gezegd worden dan dat het imperativisch participium de morfologische structuur van een voltooid deelwoord heeft. Meer details over de morfologische eigenschappen van het imperativisch participium worden in de rest van het artikel uitgewerkt. In het derde deel van het schema ten slotte wordt de betekenis van het imperativisch participium gegeven, waartoe zowel semantische en pragmatische componenten gerekend worden. In het constructionele schema krijgt het imperativisch participium voorlopig een imperatieve betekenis, die in wat volgt nader gespecificeerd zal worden voor de vier verschillende subschema's afzonderlijk.

Het spreekt voor zich dat het geschetste schema slechts een eerste benadering is die verder uitgewerkt moet worden met meer specifieke details voor vorm en betekenis van de constructie. In paragraaf 2 zullen dan ook we de kenmerkende vorm en betekenis van het overkoepelende constructionele schema voor de imperativische participia in meer detail uitwerken. In de daarop volgende paragrafen 3, 4, 5 en 6 worden dan de vormelijke en semantische kenmerken van de imperativische participia van het type *opgerot*, *ingerukt*, *opgepast* en *niet getreurd* achtereenvolgens behandeld.

● 2 De overkoepelende constructie

In deze paragraaf zullen we het overkoepelende constructionele schema voor het imperativische participium in meer detail uitwerken. Zoals echter in de inleiding gesignaleerd is, vormen de imperativische participia een heterogene verzameling die zich niet gemakkelijk in generalisaties laat vangen. In paragraaf 2.1 zullen we ingaan op één vormelijke generalisatie die opgaat voor alle imperativische participia uit onze verzameling. Daarna komt

de correspondentie tussen de vorm van de imperativische participia en hun imperativische gebruik aan bod (paragraaf 2.2).

2.1 Een vormelijke generalisatie

Er is een vormelijke eigenschap die alle imperativische participia met elkaar delen, nl. ze vertonen alle de zwakke vorm van het voltooid deelwoord. Uit onze inventarisatie (vgl. ook de opsomming in (2) in de inleiding) blijkt dat de (circa) 60 imperativisch participia alle een zwakke vervoeging met de uitgang –D hebben (waarbij D staat voor de gemeenschappelijke kenmerken van /t/ en /d/, vgl. Booij & Van Santen 1998:102-110). Deze generalisatie laat toe om het constructionele schema van de imperativische participia op de volgende manier te verfijnen, waarbij de lege vierkante haakjes in de fonologische dimensie van de constructie staan voor een (nog) niet gespecificeerde reeks van fonemen:

(4) [[-D] ↔ zwak vervoegd participium ↔ imperatief

De vraag blijft natuurlijk of dit feit niet gewoon aan het toeval toegeschreven moet worden. Welk percentage van de werkwoorden van het Nederlands heeft een voltooid deelwoord met zwakke vervoeging? Uit grammatica's van het Nederlands (vgl. bijvoorbeeld Vindevogel 1975 of Haeseryn et al. 1997) blijkt dat er ongeveer 200 sterke werkwoorden zijn (zoals vermeld door Vosters 2007). Op basis van een verzameling van 213 werkwoorden (willekeurig geselecteerd uit de veertiende druk van Van Dale) stellen we vast dat 11% (23/213) een voltooid deelwoord op *-en* heeft.² De overige 89% van de werkwoorden heeft uitsluitend een zwakke vervoeging op *-D*. We kunnen op basis van dergelijke gegevens niet uitsluiten dat het feit dat alle voorbeelden van imperativische participia het suffix *-D* hebben als enige verklaring heeft dat zwakke werkwoorden überhaupt in de meerderheid zijn.

Om verder te onderbouwen dat er een verband is tussen de vervoeging van het voltooid deelwoord en de mogelijkheid van een imperativisch participium kunnen we echter gebruik maken van negatieve evidentie. Een eerste punt is daarbij dat er werkwoorden zijn waarbij het imperativische participium niet (of in mindere mate) acceptabel is, terwijl we op grond van de betekenis zouden verwachten dat ze wel een imperativisch participium hebben. Dat blijkt uit voorbeeldzinnen uit de literatuur, zoals in Rooryck & Postma (2007:(5)), weergegeven in (5) (en voorzien van de acceptabiliteitsoordelen van Rooryck & Postma).³

- (5) a Opgepast
b Opgelet!
c ?# Eventjes uitgekeken nu!
d ?# Eventjes acht geslagen op laaghangende takken nu!

2 Daarvan zijn er overigens twee waarbij er variatie is tussen een zwakke vervoeging op *-D* en een sterke vervoeging op *-en*.

3 Het teken '#' duidt aan dat het voorbeeld semantisch onacceptabel (of indien het vergezeld wordt van een vraagteken twijfelachtig) is, d.w.z. dat de voorbeeldzin niet geaccepteerd wordt in de beoogde interpretatie, maar wel in een of meer andere interpretaties.

Het is dus niet alleen zo dat de acceptabele vormen in (5a) en (5b) beide een zwakke vervoeging hebben met het suffix -D. Bovendien is het zo dat de sterk vervoegde vormen met het suffix *-en* onacceptabel zijn, terwijl de werkwoorden in kwestie vergelijkbare betekenissen hebben. Andere voorbeelden van hetzelfde punt zijn gegeven in (6):

- (6) a Zout op! / Opzouten! / #?Opgezouten!
 b Sta op! / Opstaan! / #?Opgestaan!
 c Vlieg op! / Opvliegen! / #Opgevlogen!

Ook hier zijn voltooide deelwoorden met suffix *-en* niet of minder acceptabel als imperativisch participium, ondanks het feit dat ze op grond van hun betekenis aansluiten bij één van de typen die we in paragraaf 1 hebben onderscheiden.

Een tweede punt heeft te maken met de vorm *opgezouten*. Zoals gezegd is deze vorm als imperativisch participium niet (of in mindere mate) acceptabel. Uit Googletellingen blijkt inderdaad dat de vorm *opgezouten* 194 maal voorkomt in teksten op het internet (waarbij in september 2009 handmatig alle beschikbare voorkomens zijn geselecteerd), waarvan slechts 4 voorkomens geïdentificeerd kunnen worden als imperativische participia. Deze vier voorkomens kunnen uiteraard gezien worden als evenzovele uitzonderingen op onze generalisatie. Daar staan echter 22 voorkomens tegenover waarbij het voltooid deelwoord van *opzouten* in afwijking van andere contexten (en de norm) een zwakke vervoeging krijgt en gebruikt wordt als een imperativisch participium. Tegelijkertijd komt de vorm *opgezout* als zodanig minder vaak voor in teksten op het internet dan de vorm *opgezouten*. Dit resultaat is statistisch significant ($\chi^2 = 28.4$, $p \leq 0.001$). In tabel 3 zetten we de telresultaten even overzichtelijk op een rijtje.

	aantal imperatief	aandeel imperatief	totaal
<i>opgezouten</i>	4	2%	194
<i>opgezout</i>	22	20%	111

Tabel 1: Googletellingen voor opgezout(en) op internet

Samenvattend kunnen we de generalisatie maken dat imperativische participia systematisch gevormd worden met zwak vervoegde voltooide deelwoorden en dat sterk vervoegde participia vrijwel geen imperativische lezing kunnen krijgen, ook als ze een betekenis hebben op grond waarvan verwacht kan worden dat een imperatieve lezing wel beschikbaar is.

2.2 Correspondentie tussen vorm en betekenis

In de inleiding werden imperativische participia gedefinieerd als voltooide deelwoorden die gebruikt worden met een imperativische lezing. De correspondentie tussen het voltooid deelwoord als morfologische categorie en de imperatieve betekenis werd in (3) als volgt visueel weergegeven, en wordt hier deels herhaald onder (7):

(7) participium ↔ imperatief

In deze paragraaf zullen we die correspondentie achtereenvolgens belichten vanuit het standpunt van de morfologische categorie participium (paragraaf 2.2.1) en de imperativische betekenis (paragraaf 2.2.2).

2.2.1 *Semantische flexibiliteit van het participium*

De koppeling van het participium met de imperativische interpretatie is niet alleen vrij zeldzaam (we vonden slechts een zestigtal types), maar wijkt ook af van de meer gangbare gebruikswijzen van het participium. Doorgaans wordt het voltooid deelwoord immers in combinatie met een vervoegd werkwoord gebruikt in constructies als het perfectum of de passief. Haeseryn et al. (1997:109) geven de volgende typische werkwoordelijke gebruiksccontexten voor het voltooid deelwoord, waarbij het deelwoord door ons in het vet gemarkeerd is:

- (8) a Ze heeft hard **gewerkt**.
b Ik ben laat **thuisgekomen**.
c Zijn vrouw ligt hier **begraven**.
d Zij kregen een mentor **toegewezen**.

In die gebruiksccontext verwijst het voltooid deelwoord typisch naar handelingen in het verleden die eventueel ook enige relevantie voor het moment van spreken hebben. Die lezing wordt in Coussé (2011) de processuele interpretatie van het voltooid deelwoord genoemd, omdat de nadruk ligt op de handeling zelf die in het werkwoord wordt gecoedeerd. Dat gebruik ligt op het eerste gezicht ver af van het imperativische gebruik van het voltooid deelwoord waarbij een handeling verlangd wordt in de toekomst. Toch mogen we ons niet blindstaren op die nogal uiteenlopende interpretaties van het voltooid deelwoord. In de voorbeelden onder (8) komt de referentie naar het verleden (en het heden) immers tot stand binnen een complexe constructie met een voltooid deelwoord én een vervoegd werkwoord. Het voltooid deelwoord zelf als infinitieve werkwoordsvorm drukt alleen de handeling uit die dan door het finiete werkwoord in het tijdsverloop wordt ingepast. Om de betekenis van de imperativische participia beter te begrijpen, is het daarom beter ons te concentreren op zelfstandig gebruikte voltooidde deelwoorden.

Haeseryn et al. (1997:109) geven de volgende voorbeelden van zelfstandig gebruikte voltooidde deelwoorden, in bepalingen van gesteldheid (9a-b) en absolute constructies (9c-d):

- (9) a **Opgefrist** kwam hij onder de douche vandaan.
b Schelvis eet ik graag **gekookt**.
c Haren **gekamd** en schoenen **gepoetst** gingen de kinderen op pad.
d **Gegeven** deze uitslag mogen we nog van geluk spreken.

In deze contexten wordt het voltooid deelwoord gebruikt om een eigenschap uit te drukken van een van de medespelers of de stand van zaken als geheel. In (9a) verwijst het voltooid deelwoord *opgefrist* bijvoorbeeld naar de toestand waarin de referent van het subject

zich bevindt als hij onder de douche vandaan komt. Ook voorbeeld (9b) kan in die zin geparafraseerd worden als ‘ik eet graag schelvis in een gekookte toestand’. Die toestandslezing wordt in Coussé (2011) de resultatieve interpretatie van het voltooid deelwoord genoemd, omdat de nadruk ligt op het resultaat van de handeling beschreven door het werkwoord. In bovenstaande zinnen lijkt het punt in de tijd waarop het resultaat gesitueerd dient te worden samen te vallen met het spreekmoment. In elk geval lijken geen van deze voorbeelden te verwijzen naar een punt in de tijd na het spreekmoment zoals bij het imperativisch participium. Ook hier kunnen we echter aandragen dat de geïllustreerde voorbeelden niet geheel zelfstandig gebruikt worden maar voorkomen in zinnen met een finiet werkwoord dat in de tegenwoordige of verleden tijd staat.

Rooryck & Postma (2007:274) geven voorbeelden van voltooid deelwoorden die geheel op zichzelf gebruikt worden zonder steun van een finiet werkwoord:

- (10) a (Je wordt) bedankt!
 b (Je wordt) gecondoleerd
 c (Je wordt) gefeliciteerd/gelukkiggewenst!

De zinnen worden door de auteurs beschreven als onderliggende passieven met een performatief karakter. Het performatieve gebruik van dergelijke voltooid deelwoorden kunnen we afleiden uit het feit dat de beschreven handeling wordt uitgevoerd (tegelijk) met het uiten van de zin. Een gelijksoortig voorbeeld – dat trouwens door Rooryck & Postma (2007:274) merkwaardig genoeg als een imperatief beschouwd wordt – is het gebruik van het voltooid deelwoord *gegroet* in begroetingen. Ook deze zin is duidelijk performatief en kan als de passief ‘je wordt gegroet’ of het vaste ‘wees gegroet’ geparafraseerd worden. Dergelijke performatief gebruikte voltooid deelwoorden verwijzen naar de taalhandeling op het moment van het spreken zodat ook hier geen sprake kan zijn van een imperatief met toekomstlezing.

In enkele andere voorbeelden van Rooryck & Postma (2007:274) is een toekomstinterpretatie van het zelfstandig gebruikte voltooid deelwoord daarentegen niet geheel ondenkbaar:

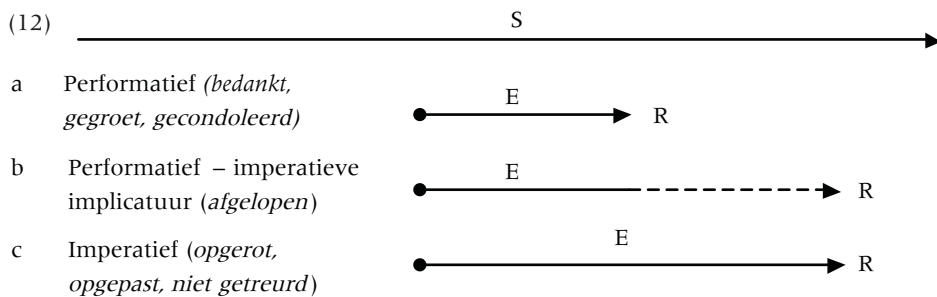
- (11) a Onder ons gezegd (en gezwegen), dat is onzin.
 b Afgelopen!
 c Gedaan! (Zuid-Nederlands)

Ook hier kan een performatieve lezing aangenomen worden voor de voorbeeldzinnen. Bij het uitspreken van *afgelopen* – in bijvoorbeeld een ruzie tussen kinderen – evalueert de spreker een onwenselijke situatie immers zo dat die ook daadwerkelijk afgelopen is. De zin kan dus geparafraseerd worden met de onpersoonlijke constructie ‘en nu is het afgelopen’. In de realiteit houdt een onwenselijke situatie echter zelden op door gewoonweg te zeggen dat ze opgehouden is. De uiting *afgelopen* krijgt in dergelijke contexten een secundaire imperativische interpretatie van het type ‘ik wil dat het afgelopen is in de toekomst’ of kortweg ‘hou daarmee op’. Merk op dat we de imperativische interpretatie van de voorbeelden in (11) een contextueel gemotiveerde implicatuur noemen, in tegenstelling tot Rooryck & Postma (2007:276) die deze zinnen als gewone gevallen van imperativische

participia beschouwen. We willen vasthouden aan deze nuance, omdat die bijdraagt tot een beter begrip van hoe participia een gebruik als imperatieven kunnen krijgen/ontwikkelen.

Het bestaan van performatieve participia met een secundaire imperativische lezing vormt immers een klassiek geval van brugcontexten (Heine 2002) – of kritieke contexten in de terminologie van Diewald (2002) – die een belangrijke rol spelen in de (constructie-geörienteerde) grammaticalisatietheorie. In de woorden van Heine (2002:84) zorgen brugcontexten voor “an inferential mechanism to the effect that, rather than the source meaning, there is also another meaning, the target meaning, that offers a more plausible interpretation of the utterance”. Het herhaaldelijke gebruik van voltooid deelwoorden in brugcontexten met een secundaire imperativische lezing zorgt ervoor dat de imperativische toekomstlezing geleidelijk geconventionaliseerd raakt als deel van de betekenis van het voltooid deelwoord. Op die manier kunnen we verklaren hoe het voltooid deelwoord – ondanks zijn typische referentie naar handelingen in het verleden met eventueel relevantie voor het moment van spreken – ook compatibel kan zijn met een imperativisch gebruik.

Samenvattend kunnen we het performatieve en het imperativische gebruik van zelfstandig gebruikte voltooid deelwoorden visualiseren op de tijdslijn in (12). Hierbij zullen we belang hechten aan de referentie van het voltooid deelwoord naar het moment van de werking of handeling (*point of event* – E), het spreekmoment (*point of speech* – S) en het referentiepunt (*point of reference* – R), zoals door Reichenbach (1947:289-290) onderscheiden.

De visuele voorstelling met de tijdslijn toont in (12a) hoe in performatieve voltooid deelwoorden de beschreven handeling tegelijk wordt uitgevoerd met het uiten van de zin: het moment van handelen valt samen met het spreekmoment. Het referentiepunt wordt aan het einde van de handeling gesitueerd, want het voltooid deelwoord voegt een resultaatief perspectief toe aan de taalhandeling. Bij voltooid deelwoorden als *afgelopen* in (12b) is naast een performatieve lezing ook een secundaire imperatieve lezing mogelijk waarbij de handeling zich voorbij het moment van spreken uitstrekt. Die optionele lezing is gevisualiseerd door een stippellijn voor het verloop van de handeling die pas start na het moment van het spreken en doorgaat tot het referentiepunt R in de toekomst bereikt is. Het verschil tussen een secundaire imperativische lezing voor voltooid deelwoorden in performatieve contexten en het zuiver imperativische gebruik van de imperativische participia kan afge-

lezen worden uit de visualisatie in (12c). Daar loopt de volle lijn voor de handeling voorbij het moment van spreken tot het beoogde resultaat in het referentiepunt bereikt is.

2.2.2 Variatie bij de codering van de imperativische betekenis

Tot nog toe hebben we de correspondentie tussen het voltooid deelwoord en de imperativische betekenis besproken vanuit het standpunt van het participium. In navolging van Coussé (2011) werden een aantal centrale betekenissen voor het voltooid deelwoord onderscheiden die compatibel zijn met enkele typische gebruikscontexten. Het imperativische gebruik van het participium werd geanalyseerd als een marginale gebruikscontext die als een pragmatische implicatuur tot stand gekomen kan zijn. In deze paragraaf zal de correspondentie tussen de vorm en betekenis van het imperativische participium vanuit het standpunt van de imperativische betekenis besproken worden.

In de inleiding werd aangegeven dat het gebruik van imperativische participia slechts één van de mogelijkheden is om een imperatieve taalhandeling te coderen. Als we enkel de werkwoordelijke imperatiefvormen beschouwen, hebben naast het participium ook de stam van het werkwoord en de infinitief een imperativisch gebruik. We herhalen enkele voorbeelden van de verschillende coderingsmogelijkheden onder (13):

- (13) a Rot op! Ruk in! Pas op! Treur niet!
 b Oprotten! Inrukken! Oppassen! Niet treuren!
 c Ongerot! Ingerukt! Opgepast! Niet getreurd!

De drie imperativische constructies drukken alle drie de taalhandeling uit waarbij de spreker een handeling verlangt in de toekomst. Het imperativisch participium onderscheidt zich echter van de andere twee imperatiefvormen door zijn beperkte productiviteit. In de inleiding werden de verschillende types participia opgesomd die een imperatieve taalhandeling kunnen uitdrukken. Wat opvalt bij de lijst van zestig imperativische participia is dat een aantal van de werkwoorden waarop ze gebaseerd zijn sterk geassocieerd zijn met een imperativische betekenis. Een werkwoord als *oprotten* zal bijvoorbeeld niet zo vaak buiten een imperatieve context gebruikt worden.

Die informele observatie kan verder onderbouwd worden door corpusonderzoek naar het imperativische gebruik van de meest frequente werkwoorden in de verzameling imperativische participia. Deze resultaten zijn gebaseerd op de volledige 27 en 38 Miljoen Woorden Corpora van het INL en het volledige Corpus Gesproken Nederlands. De gegevens voor *opletten* en *oppassen* werden eerder in Oosterhof & Hoeksema (2008) gepresenteerd in het kader van een onderzoek naar (polaire gevoeligheid bij) die drie werkwoorden. Verder moet nog opgemerkt worden dat bij de werkwoorden *treuren*, *treuzelen*, *talmen* en *aarzelen* gezocht is op voorkomens van deze werkwoorden in combinatie met *niet*, zoals ook het geval is in imperativische participia.

		imperatief gebruik				ander gebruik	tot.
		stam stam+t	infinitief	voltooid deel- woord	totaal		
I	oprotten	12	13	2	27	19	46
	ophoepelen		2		2	23	25
	opsodemieteren	4	2	1	7	2	9
	opkrassen				0	13	13
	totaal	16	17	3	36 (39%)	57 (61%)	93
II	oprukken			4	4	6	10
	afmarcheren				0	9	9
	opmarcheren				0	13	13
	totaal			4	4 (12%)	28 (88%)	32
III	oppassen	75	10	9	94	290	384
	opletten	55	39	23	117	302	419
	totaal	130	49	32	211 (26%)	592 (74%)	803
IV	niet treuren	1	1	7	9	34	43
	niet treuzelen			2	2	1	3
	niet talmen				0	4	4
	niet aarzelen	6	1		7 (5%)	129	136
	totaal	7	2	9	18 (10%)	168 (90%)	186
totaal		153	68	48	253 (23%)	845 (77%)	1114

Tabel 2: Gebruiksccontexten van werkwoorden met imperativische participia

Tabel 2 toont zoals verwacht dat imperativische participia niet geïsoleerd voorkomen in het corpus maar dat naast het voltooid deelwoord ook de infinitief en de stam van de onderzochte grondwerkwoorden relatief frequent gebruikt worden in een imperatieve context. In het totaal blijken 23% van de onderzochte werkwoorden in een of andere imperativische werkwoordsvorm voor te komen in het corpus. Om dat aandeel imperativische werkwoordsvormen zinvol te interpreteren, is het belangrijk te weten hoe frequent bevelende zinnen in het algemeen voorkomen in de onderzochte corpora. In een willekeurig geselecteerde steekproef van 750 zinnen uit het corpus troffen we slechts 4 imperatieven/bevelende zinnen (0,53%) aan. Dat resultaat ligt in de lijn van het aantal imperatieven en imperativische infinitieven dat Van Olmen (2009:151) heeft geattesteerd in een deelcorpus van het Corpus Gesproken Nederlands en een verzameling dramatische teksten. Daar werden gemiddeld 3,06 imperatieven en 0,19 imperativische infinitieven per duizend woorden aangetroffen. Gegeven de relatieve zeldzaamheid van imperatieve zinnen in de onderzochte corpora is het aandeel van 23% werkwoorden in één of andere

imperatieve vorm bijzonder hoog. De onderzochte werkwoorden met imperativische participia hebben met andere woorden in het algemeen een sterke associatie met de imperativische betekenis.

De imperatieve associatie blijkt het sterkst bij werkwoorden van het type *oprotten* en *oppassen* die respectievelijk in gemiddeld 39% en 26% van de gevallen in een imperativische context gebruikt worden. Die bevinding sluit aan bij onze informele observatie dat werkwoorden als *oprotten*, *ophoepelen* of *oppassen* zich niet gemakkelijk lenen voor gebruik buiten een imperatieve context. De associatie van de onderzochte werkwoorden met een imperatieve betekenis gaat bovendien ook verder dan hun frequente gebruik als imperatief, imperativisch infinitief of imperativisch participium. Uit het onderzoek van Oosterhof & Hoeksema (2008) weten we dat de werkwoorden van het type *oppassen* naast imperatieve contexten ook in bijna de helft van de gevallen voorkomen in zinnen met het deontisch modale hulpwerkwoord *moeten* (of constructies met een vergelijkbare semantiek). Dit type omgeving kan gezien worden als nauw verwant aan imperatieven, omdat de inhoud van een bevelzin zoals *Pas op!* in dialogen ook uitgedrukt kan worden met een deontisch modaal werkwoord, zoals in *U moet oppassen!*

Samenvattend komen de werkwoorden met imperativische participia relatief frequent voor in imperatieven of in imperativisch gekleurde contexten. Dat resultaat wijst erop dat de werkwoorden in het taalgebruik overwegend geassocieerd zijn met imperatieve taalhandelingen.

● 3 Subschema van het type *opgerot*

Nu de eigenschappen van de overkoepelende constructie besproken zijn, zullen we in de volgende paragrafen ingaan op verschillende subschema's zoals we die in de inleiding onderscheiden hebben met hun eigen vormelijke en semantische kenmerken.

In deze paragraaf gaan we in op de imperativische participia van het type *opgerot*. Zoals aangegeven in de inleiding hebben deze participia met elkaar gemeen dat ze alle het partikel *op* bevatten en op een verbaal agressieve manier het bevel uitdrukken om weg te gaan van de spreker. Concreet vallen de volgende 28 participia onder het subschema van het type *opgerot*:

- (14) opgedonderd – opgeduvelde – opgeflickerd – opgefucked – opgehoepeld – opgehoerd – opgehomood – opgekankerd – opgekloot – opgekrast – opgekut – opgelazerd – opgemierd – opgeneukt – opgepleurd – opgerot – opgesodedonderd – opgesodeflickerd – opgesodehoepeld – opgesodehoerd – opgesodekanderd – opgesodemierd – opgesodepleurd – opgesodestraald – opgesodetieft – opgeteringd – opgetieft – opgezeikt

In wat volgt zullen we argumenteren dat die groep imperativische participia een aantal vormelijke en semantische eigenschappen met elkaar deelt die ze onderscheidt van de rest van de imperativische participia die opgesomd zijn in (2).

3.1 Semantische kenmerken

Het subschema van het type *opgerot* heeft een eigen imperativische betekenis. De interpretatie van de constructie kan geparafraseerd worden als ‘ga weg’ of ‘verdwij uit mijn ogen’. In wat volgt geven we enkele typische gebruikcontexten zoals aangetroffen op het internet (referenties in appendix, deelwoord door ons in het vet gemarkeerd):

- (15) a Volgens de organisatie van de Emigratiebeurs wil een kwart van de Nederlandse bevolking emigreren. Goeie zaak, scheidt weer een beetje ruimte en is ook gunstig voor de huizenprijzen. Dus ingepakt en **opgerot**. Ik heb alvast een vertreklied opgezet voor jullie. Doe en de mazzel...
- b precies. en nu **opgeduvel**d, jong gespuis, er wordt hier gediscussieerd!
- c En nu **opgehoerd**!
- d **Opgekanker**d! En neem dat hele kankerzootje van je mee terug.
- e “Dat zou heel goed kunnen”, zei ik. “Volkomen gelijk heb je. **Opgekrast nu** of ik breek je neus op zodanige wijze dat het tot in Den Haag te horen zal zijn.”
- g Moet je aan mn broer vragen, niet aan mij. En nu **opgemierd**.
- g Als de wegen niet verhard, De dijken niet verzwaaard en Het vuilnis niet opgehaald, Was libertariër zo gek nog niet: “Van mien erf! En vlug wat!” Dan toch maar...: belasting. “En nou **opgesodeflickerd**!”
- h En nu **opgetief**d

Het is duidelijk dat de imperativische participia van het type *opgerot* een emotionele lading hebben. Vaak worden ze gebruikt als agressieve uitroep om de gesprekspartner weg te sturen. Niet toevallig treffen we dit type imperativische participia frequent aan in chatkamers op het internet waar discussies tussen gebruikers soms hoog op kunnen lopen. Frappant is de veelvuldige collocatie met *en nu/nou* in de lijst van voorbeelden (door ons onderstreept). De constructie wordt in het discours gebruikt om aan te geven dat de conversatie afgesloten is en dat de spreker verlangt dat de tegenpartij verdwijnt. De spreker komt in zulke interactie heel autoritair over, laat geen mogelijkheid aan de tegenpartij om bezwaar te maken; het (al of niet verzwegen) subject van het voltooid deelwoord krijgt weinig agentiviteit.

3.2 Vormelijke kenmerken

Naast een eigen imperativische betekenis onderscheidt het subschema van het type *opgerot* zich door het kenmerkende gebruik van het partikel *op*. In de literatuur is enige aandacht besteed aan de semantische bijdrage van dat partikel. Rooryck & Postma (2007:285-286) brengen de semantiek van *op*- in verband met het schakeringspartikel *op*, zoals gebruikt in (16). De precieze functie van dit partikel wordt besproken door Den Dikken (1998).

- (16) a Geef op (dat boek)!
- b Kom op met dat boek!
- c Zeg op!
- d Vertel op!

Terecht wordt opgemerkt dat deze structuren niet afgeleid zijn van vaste combinaties van partikels en werkwoorden: de betreffende partikelwerkwoorden hebben andere betekenissen (*opgeven*, *opkomen* en *opzeggen*) of bestaan überhaupt niet (*opvertellen*). De gevallen in (16) kunnen geanalyseerd worden als voorkomens van de werkwoorden *geven*, *komen*, *zeggen* en *vertellen*. Rooryck & Postma merken op dat het partikel *op* correspondeert met de datieffunctie; het krijgt een betekenis die vergelijkbaar is met ‘aan mij’. Dit is alleen mogelijk in imperatiefconstructies. Derhalve verwijzen ze naar *op* als een *speech-act oriented particle* (SOP). Op grond van een aantal overeenkomsten tussen dit schakeringspartikel en het partikel *op* in imperativische participia stellen Rooryck & Postma dat het aantrekkelijk is één *speech-act oriented particle* aan te nemen dat verantwoordelijk is voor de eigenschappen die de twee constructies gemeenschappelijk hebben.

Inderdaad is er een overeenkomst tussen participia van het type dat we in dit artikel bespreken en het schakeringspartikel *op* in (16): beide worden gebruikt in zinnen met een imperatiefunctie. Er is daarnaast echter een fundamenteel verschil tussen het partikel *op* in SOP-constructies en het partikel *op* in imperativische participia. Voor het partikel *op* in SOP-constructies geldt dat het zijn betekenis en functie verliest als het niet in een imperatief gebruikt wordt, zoals in voorbeelden onder (17):

- (17) a # Ik geef dat boek *op*.
 b # Ik kom op met dat boek.

Rooryck & Postma (2007:286) nemen in dit geval dus terecht aan dat het SOP-partikel uitsluitend in imperatieven gerealiseerd wordt. Dat geldt echter duidelijk niet voor het partikel *op* in imperativische participia. Als we werkwoorden zoals *oprotten*, *ophoepelen* of *opkrassen* gebruiken buiten een imperatiefzin, zoals in (18), heeft het partikel *op* nog steeds dezelfde functie als in imperativische participia.

- (18) a Wil je wel eens *oprotten*?
 b Toen hij zijn glas leeg had, *hoepelde* hij eindelijk *op*.
 c Door de regen moesten de marktkramers snel *opkrassen*.

Het partikel komt voor in alle tijden, vormen en wijzen van het werkwoordelijke paradigma. Het feit dat het partikel *op* in alle contexten behouden blijft, wijst erop dat het om een partikel gaat in een scheidbaar samengesteld werkwoord. Het SOP-partikel in (16) heeft een andere morfo-syntactische status dan het in het werkwoord geïncorporeerde partikel *op* in imperativische participia. Dit maakt het minder plausibel dat we hier te maken zouden hebben met één en hetzelfde partikel.

Het is wel belangrijk duidelijk te maken dat *op* in dit subschema de status van een partikel heeft en niet van een prefix, aangezien het partikel scheidbaar is van het werkwoord (zie 18b) en dat in de voltooid vorm van het werkwoord het prefix *ge-* tussen het partikel en het werkwoord in staat (Booij 2010:122-123). De betekenisbijdrage van het partikel *op* in de imperativische participia van het type *opgerot* is niet geheel doorzichtig en voorspelbaar, zoals bij de meeste samengestelde werkwoorden (Booij 2010:125). Als partikel vertoont *op* een hoge graad van semantische flexibiliteit en kan het gecombineerd worden met uiteenlopende werkwoorden. Om zicht te krijgen op de betekenisbijdrage van *op* in de imperati-

vische participia van het type *opgerot* is het leerzaam het te vergelijken met de functie van het partikel *op* in de volgende samengestelde werkwoorden (vgl. Coussé 2008:84):

- (19) drinken vs. opdrinken – eten vs. opeten – roken vs. oproken – branden vs. opbranden

Het partikel *op* in de gegeven samengestelde werkwoorden voegt een telisch aspect toe aan de betekenis van de grondwerkwoorden, die op zichzelf naar een handeling verwijzen zonder een inherent eindpunt. De handeling heeft tot gevolg dat de patiens helemaal verdwenen of ‘op’ is aan het einde van die handeling.

Op dezelfde manier kunnen we het partikel *op* in bijvoorbeeld *oprotten*, *opdonderen* of *opkrassen* beschouwen als een telisch partikel. De grondwerkwoorden *rotten*, *donderen* en *krassen* zijn ook atelische werkwoorden die door de toevoeging van het partikel *op* een telische gerichtheid krijgen. Bovendien impliceert het gebruik van deze werkwoorden dat de gesprekspartner verdwijnt uit de gespreksituatie. Toch is dat verdwijnen bij een imperativisch gebruik van bijvoorbeeld *oprotten* niet zo letterlijk te interpreteren als bij *opeten* of *opdrinken*. Het is niet zo dat de gesprekspartner bijvoorbeeld daadwerkelijk wegtot tot er niets meer van hem of haar overblijft. De samengestelde werkwoorden als *oprotten*, *opdonderen* of *opkrassen* hebben met andere woorden slechts een gedeeltelijk doorzichtige semantiek waarvan we kunnen aannemen dat die voor een groot deel apart in het lexicon opgeslagen moet worden. Booij (2002:124, 2010:132) beschouwt om die reden scheidbaar samengestelde werkwoorden als constructionele idiomen met een eigen geconventionaliseerde betekenis die niet steeds voorspelbaar is op basis van zijn onderdelen. Hij stelt de volgende constructionele analyse voor samengestelde werkwoorden voor met het vaste partikel *op* (afgekort tot P) en een open plaats voor het grondwerkwoord (gesymboliseerd door [x]_v):

- (20) [[op]_P [x]_v]_V

We kunnen deze analyse gemakkelijk integreren in het constructionele schema voor imperativische participia van het type *opgerot*, met aan de vormelijke zijde de morfologische analyse van het samengestelde werkwoord met de vorm van een participium (afgekort tot Ptcp) en aan de semantische zijde de specifieke imperativische betekenis ‘ga weg’:

- (21) [[op]_P [x]_v]_{Ptcp} ↔ [‘ga weg’]

Dit uitgewerkte constructionele schema generaliseert over alle imperativische participia die de stam van een werkwoord combineren met het partikel *op* en de imperativische betekenis ‘ga weg’ hebben. Het is belangrijk op te merken dat het schema niet alleen imperativische participia representeert die gebaseerd zijn op een bestaand samengesteld werkwoord dat ook in andere werkwoordelijke tijden, vormen en wijzen gebruikt wordt, zoals *oprotten*, *opdonderen*, *ophoepelen* en *opkrassen*. Aangezien het schema preciseert dat het samengestelde werkwoord de vorm van een voltooid deelwoord moet hebben, representeert het ook imperativische participia die niet in andere contexten gebruikt worden, zoals *opgefuckt*, *opgeneukt* en *opgezeikt*. De combinatie van *op* en bijvoorbeeld de grondwerkwoorden *fucken*, *neuken* en *zeiken* is beperkt tot het constructionele schema in (21). Deze

beperking is een geval van ingebedde productiviteit, wat door Booij (2010:134) als volgt omschreven wordt: “[A] particular word formation process may be only productive when embedded in other structures”.

Tot nog toe hebben we steeds aangenomen dat imperativische participia gewone voltooide deelwoorden zijn die regelmatig gevormd zijn op basis van een (samengesteld) werkwoord. Als we echter participia als *opgehoerd*, *opgekut* of *opgeteringd* van dichterbij bestuderen dan kunnen we moeilijk volhouden dat we hier te maken hebben met het participium van een samengesteld werkwoord bestaande uit het partikel *op* en het grondwerkwoord [?]*hoeren*, [?]*kutten* of [?]*teringen*. De bouwstenen *hoer*, *kut* en *tering* in die imperativische participia moeten veeleer geanalyseerd worden als zelfstandige naamwoorden in de plaats van werkwoorden. Booij (2002:215, 2010:133) wijst erop dat samengestelde werkwoorden niet steeds op basis van een partikel en een grondwerkwoord gebouwd hoeven te worden. Het volgende constructionele schema laat toe om ook nomina in te voegen op de plaats na het partikel *op*:

(22) [[op]_P [x]_N]_V

De conversie van de nomina tot werkwoorden is beperkt tot dergelijke constructionele schemata. Booij (2010:133) geeft voorbeelden van gelijkaardige samengestelde werkwoorden als *ophypen*, *afbeelden*, *inpolderen*, *na-apen* waarbij geen corresponderende enkelvoudige werkwoorden bestaan die op basis van de nomina *hype*, *beeld*, *polder* en *aap* gevormd zijn. We kunnen het constructionele schema in (23) als volgt aanpassen, waarbij V/N staat voor de mogelijke verbale of nominale analyse van de open plaats na het partikel *op*:

(23) [[op]_P [x]_{V/N}]_{PtCP} ↔ [‘ga weg’]

Een bijzondere generalisatie, die vooral opvalt bij de imperativische participia op basis van een nomen, is dat de open plaats na het partikel *op* typisch ingevuld wordt door een taboewoord. Het feit dat taboewoorden de basis vormen voor een relatief productief constructioneel schema manifesteert zich niet alleen in onze imperativische participia, maar kan ook geobserveerd worden in het Engels. Genoegzaam bekend zijn samengestelde werkwoorden (of *particle verbs*) als *bugger off*, *bog off*, *sod off*, *fuck off*, *piss off* en *buzz off* die gevormd zijn op basis van een expressief taboewoord en het partikel *off* ‘op/af’ en die – net zoals imperativische participia – de gesprekspartner op een verbaal agressieve manier bevelen om weg te gaan. Die semantische restrictie op de open plaats kunnen we integreren in het constructionele schema (24):

(24) [[op]_P [‘taboe’]_{V/N}]_{PtCP} ↔ [‘ga weg’]

Capelle (2005:120) wijst er in zijn bespreking van samengestelde werkwoorden van het type *bugger off* op dat de letterlijke betekenis van de taboewoorden niet bijdraagt tot de imperativische betekenis ‘weggaan’ van het nieuwgevormde samengestelde werkwoord. Ook Rooryck & Postma (2007:291) hebben geobserveerd dat werkwoorden met een imperativisch participium “[t]he ability to shed the primary verb meaning” hebben. In navolging van Postma (1995) zeggen ze dan dat zulke elementen “in zero-semantics”

zijn. Daarmee bedoelen ze dat de betreffende woorden/morfemen een betekenis krijgen, omdat ze in een bepaalde morfo-syntactische positie staan en niet vanwege hun lexicale specificatie. Die manier van verwoorden sluit aan bij wat wij beargumenteerd hebben, namelijk dat we de imperativische participia van het type *opgerot* moeten beschouwen als constructionele idiomen met een eigen geconventionaliseerde, overkoepelende betekenis die niet steeds voorspelbaar is op basis van zijn onderdelen.

3.3 Productiviteit

We hebben terloops al ter sprake gebracht dat het constructionele schema voor imperativische participia van het type *opgerot* in beperkte mate productief is. Aan de ene kant hebben we enkele frequente imperativische participia die veel taalgebruikers kennen (maar die uiteraard niet door iedereen gebruikt worden) en waarvan aangenomen mag worden dat ze deel uitmaken van de woordenschat van het Nederlands (zoals *opgedonderd*, *opgehoeveld*, *opgelazerd*, *opgerot*). Daarnaast zijn er de zelden geattesteerde gevallen die onbekend zijn voor vele taalgebruikers en gezien kunnen worden als ad hoc creaties op basis van het constructionele schema in (24) (bv. *opgefuckt*, *opgehoerd*, *opgekut*, *opgeneukt*). Het meest doorslaggevende argument om van een productief schema te spreken is echter de vorming van imperativische participia in creatief taalgebruik waarbij de grondvorm slechts zinvol geïnterpreteerd kan worden binnen de beperkte context van dat creatieve taalspel. Bij dergelijk expressief en eenmalig gebruik van imperativische participia is opslag in het lexicon niet waarschijnlijk.

Een voorbeeld van dergelijk creatief taalgebruik is het imperativische participium *opgeflipperd* in de volgende reactie op een online krantenartikel over dolfijnen (referentie in appendix, participium door ons in het vet gemarkeerd):

- (25) ik hoor hem zeggen: **opgeflipperd** met je groene leugen, ik kom en ga wanneer [sic] ik wil en dans niet voor de zmf

Het imperativisch participium *opgeflipperd* is hier gebruikt met de betekenis ‘ga weg’ in overstemming met het constructionele schema van het type *opgerot*. De grondvorm *flipper* verwijst in de context van het artikel over dolfijnen naar de bekende dolfijn Flipper uit de gelijknamige films en televisieserie uit de jaren zestig. Het gebruik van het imperativisch participium *opgeflipperd* is een mooie taalvondst in het licht van de geschetste context waarbij een dolfijn zogezegd het woord neemt. Het is echter niet waarschijnlijk dat het participium *opgeflipperd* opgeslagen is in het lexicon voor toekomstig imperatief gebruik in andere contexten.

Een ander voorbeeld is de attestatie van imperativische participia als *opgeflopt* en *opgeflopt* in een online discussie over de eventuele aanstelling van Foppe de Haan als nieuwe coach voor voetbalclub Ajax Amsterdam:⁴

⁴ Merk overigens op dat de vormen in (25) en (26) tegenvoorbeelden vormen bij het constructionele schema in (24), omdat hier de taboovorm afwezig is. In beide gevallen wordt de plaats na het partikel *op* niet ingevuld door een taboewoord, maar door een vorm die gebaseerd is op een eigennaam. Uiteraard laat onze beschrijving de mogelijkheid open om nieuwe constructionele schema's aan te nemen voor dit soort subtiele afwijkingen van het schema in (24).

- (26) A: we laten ons niet foppe door de haan
 B: *opgefopt*
 C: geflopt
 B: *opgeflopt*
 C: Flopper de flopper de flop, *opgeflopt* met je floppokop

De deelnemers in de discussie zijn duidelijk niet opgezet met Foppe de Haan als mogelijke nieuwe coach. Ze beginnen een taalspelletje waarbij de voornaam van de toekomstige coach met de werkwoorden *foppen* en *floppen* geassocieerd wordt. De stam van beide werkwoorden worden vervolgens in de imperativische participia *opgefopt* en *opgeflopt* gevoegd om de potentiële coach al bij voorbaat de laan uit te sturen.⁵ Het gebruik van de imperativische participia *opgefopt* en *opgeflopt* is enkel zinvol in het geschetste taalspel rond de voornaam Foppe en maakt daarom dan ook geen deel uit van het lexicon.

Uit de literatuur weten we dat productiviteit een gradueel verschijnsel is dat samenhangt met de mate waarin een constructioneel schema semantisch en vormelijk coherent is (Bybee 1995:430, Croft & Cruse 2004:295-300). We zullen achtereenvolgens ingaan op de semantische en vormelijke kenmerken van het constructionele schema voor imperativische participia van het type *opgerot* die kunnen bijdragen tot de productiviteit ervan.

In paragraaf 3.1 is al beargumenteerd dat de imperativische participia van het type *opgerot* met elkaar gemeen hebben dat ze op een verbaal agressieve manier het bevel uitdrukken om weg te gaan van de spreker. Deze subklasse van imperativische participia vormt met andere woorden een semantisch homogene verzameling die zich groepeerd rond één duidelijk afgebakende en relatief concrete betekenis. Daarnaast zijn al deze imperativische participia gebouwd op een grondelement dat zich in de taboesfeer bevindt, wat opnieuw aanleiding geeft tot semantische coherentie. Van beide semantische kenmerken kan dus gezegd worden dat ze bijdragen tot een grotere productiviteit van het constructionele schema voor imperativische participia van het type *opgerot*.

Bovendien vertoont het constructionele schema ook de nodige vormelijke overeenkomsten die bijdragen tot de productiviteit. Om te beginnen bevatten alle imperativische participia van het type *opgerot* – zoals ondertussen genoegzaam herhaald – het partikel *op*. Dat vaste lexicale element wordt bovendien altijd gevolgd door het voltooid prefix *ge-* zodat het begin van de fonologische dimensie van de constructie een bijzonder voorspelbare vorm krijgt. Die fonologische generalisatie laat toe om de reeks niet gespecificeerde fonemen in de fonologische dimensie van de schematische constructie uit (4) te reduceren, als volgt, waarbij het gedachtestreepje staat voor een affixgrens:

- (27) [op-ge-[]-D] ↔ [[op]_P ['taboe']_{V/N}]_{PTCP} ↔ ['ga weg']

Bij een deel van de imperativische participia van het type *opgerot* wordt de voorspelbare string *opge-* aan het begin van het woord bovendien nog gevolgd door de sequentie *sode* in onder andere *opgesodemieterd*, *opgesodedonderd* en *opgesodeflikkerd*. Imperativische participia van dat subtype zijn gevormd naar analogie met de vorm *opgesodemieterd* dat teruggaat op

⁵ Daarnaast wordt de grondvorm *flop* ingevoegd in de sequentie *flopper de flopper de flop* die naar alle waarschijnlijkheid verwijst naar de vaste uitdrukking *plopper de plopper de plopp* van Kabouter Plopp uit de gelijknamige televisieserie.

het grondwoord *sodomie*. Het element *sode* heeft een versterkende functie die vergelijkbaar is met de expletieve interfixen die bekend zijn uit het Engels, bijvoorbeeld de insertie van de krachtterm *fucking* in *fan-fucking-tastic* of *un-fuckin'-believable* (McMillan 1980, McCarthy 1982). Die analyse van de versterkte imperativische participia van het subtype *opgesodemieterd* binnen het type *opgerot* kan als volgt generaliseerd worden:

$$(28) \quad [\text{op-ge-sode-}[\text{I}]\text{-D}] \leftrightarrow [[\text{op}]_{\text{P}} [\text{sode}]_{\text{Interfix}} [\text{'taboe'}]_{\text{V/N}}]_{\text{Ptcp}} \leftrightarrow [\text{'ga weg'}]$$

Daarnaast zijn er ook fonologische begrenzingsvoorwaarden voor de grondwoorden die in de open plaats van het constructionele schema kunnen staan. Aan de ene kant is een aanzienlijk deel van de opgelijste imperativische participia in (14) gevormd op basis van (de stam van) een werkwoord of nomen dat uit één syllabe bestaat (in concreto: *fuck*, *hoer*, *kloot*, *kras*, *kut*, *neuk*, *rot*, *straal*, *zeik*). De andere grondwoorden bij de imperativische participia in (14) zijn dan weer bisyllabisch waarbij de tweede syllabe opvallend steeds uit een sjwa als nucleus en de liquida [l] of [r] als coda bestaat (namelijk: *donder*, *duvel*, *flikker*, *hoepel*, *kanker*, *lazer*, *mieter*). Die fonologische generalisatie kan als volgt in de fonologische dimensie van het constructionele schema verwerkt worden, waarbij σ staat voor een syllabe:

$$(29) \quad [\text{op-ge-}\sigma_{\text{j}}\text{-D}] \text{ of } [\text{op-ge-}[\sigma\text{-}\text{ər}/\text{l}]_{\text{j}}\text{-D}] \leftrightarrow [[\text{op}]_{\text{P}} [\text{'taboe'}]_{\text{Vj/Nj}}]_{\text{Ptcp}} \leftrightarrow [\text{'ga weg'}]$$

Merk op dat de index 'j' in subscript aangeeft dat de fonologische sequentie σ of $[\sigma\text{-}\text{ər}/\text{l}]$ overeenkomt met het grondwoord dat in de morfologische dimensie als $[\text{'taboe'}]_{\text{V/N}}$ gecoördineerd is.

Hoewel de meeste imperativische participia zich laten generaliseren volgens de twee bovenstaande fonologische patronen zijn er toch een viertal uitzonderingen die bijzondere aandacht vragen. Om te beginnen zijn er de gevallen *opgepleurd*, *opgesodepleurd* en *opgetieft* die wel aan het fonologische patroon $[\text{op-ge-}\sigma\text{-D}]$ voldoen maar die in oorsprong wel van een bisyllabisch taboewoord afgeleid zijn, namelijk *pleuris* en *tyfus*. Het feit dat beide taboewoorden niet geleid hebben tot de imperativische participia [?]*opgepleurist* en [?]*opgetyfst* maar daarentegen eerst verkort zijn tot *pleur* en *tief* wijst erop dat het fonologische patroon $[\text{op-ge-}\sigma\text{-D}]$ relatief sterk verankerd moet zijn. Daarnaast zijn er de imperativische participia *opgehomood* en *opgeteringd* waar het taboewoord niet voldoet aan het fonologische patroon $[\text{op-ge-}\sigma\text{-D}]$ noch aan het specifieke bisyllabische patroon $[\text{op-ge-}[\sigma\text{-}\text{ər}/\text{l}]\text{-D}]$. Beide imperativische participia komen echter erg infrequent voor (*opgehomood* 1 keer en *opgeteringd* 3 keer op Google in het najaar van 2009). We kunnen ze daarom als ad hoc extensies beschouwen van meer verankerde imperativische participia als *opgeflikkerd* en *opgekankerd* die gebaseerd zijn op haast synonieme taboewoorden.

Samenvattend is het constructionele schema voor imperativische participia van het type *opgerot* in beperkte mate productief dankzij zijn relatief grote overeenkomsten op het vlak van semantiek en fonologie. Op die manier hebben we te maken met een coherent constructioneel schema dat ruimte biedt voor de creatie van nieuwe vormen met overeenkomstige semantische en vormelijke eigenschappen.

● **4 Subschema van het type *ingerukt***

Naast de imperativische participia van het type *opgerot* zijn er in de lijst in (2) nog een aantal participia die het krachtige bevel/commando uitdrukken om weg te gaan van de spreker:

(30) afgemarcheerd – ingepakt – ingerukt – opgemarcheerd – opgerukt – uitgerukt

Die participia worden bovendien ook vaak in gelijkaardige contexten gebruik in combinatie met de elementen *en nu/nou*, zoals in (31) geïllustreerd is:

- (31) a In Godsnaam, je valt wel, maar je valt toch met eer; Van 't erf onzer vaderen den vijand geweerd. Vrij hete 't voor jou dan: "Thans *afgemarcheerd!*"
 b „*Opgemarcheerd!*” commandeerde hij.
 c Na het ontbijt ging het hele spul de tuin in, op commando, *opgerukt* mars! Eerst de varkens, dan de honden en daarachter het echtpaar kidang rustig en statig. Tegen donker kwamen ze nog even binnen, het hele stel en dan voor de nacht de varkens in hun hok. De kidangs naar de bush, de honden sliepen binnen.
 d En nu *uitgerukt* naar je eigen trainingsveld! Als ik hier nog één keer zie rondhangen ga je opdrukken!

Ondanks deze overeenkomstige semantiek zijn er een aantal redenen om de imperativische participia van het type *ingerukt* niet als een onderdeel van het subschema *opgerot* te zien.

Om te beginnen roept het gebruik van imperativische participia van het type *ingerukt* doorgaans associaties op met een militaire context. Dat kan onderbouwd worden door het feit dat een uitroep als *ingerukt* vaak wordt gevolgd door *mars*. Het is echter belangrijk op te merken dat de imperativische participia van het type *ingerukt* niet beperkt zijn tot een gebruik in het leger of aanverwante contexten. Ook een meer figuurlijk gebruik is mogelijk waarbij het krachtige bevel om weg te gaan aangevuld wordt met een associatie van militair afmarcheren, wat zelfs kan leiden tot een komisch effect. In elk geval onderscheidt die militaire associatie imperativische participia van het type *ingerukt* van participia als *opgerot*, waar die associatie geheel ontbreekt.

Daarnaast hebben de imperativische participia van het type *ingerukt* een andere vorm. Terwijl het type *opgerot* gevormd wordt met het partikel *op* wordt het type *ingerukt* gevormd met verschillende partikels (*in*, *op*, *af* en *uit*). Bovendien hebben de partikels een veel concretere betekenisbijdrage in het samengestelde werkwoord dan het telische partikel *op*. Naast een telisch aspect voegen ze ook een richtingsdimensie toe aan de grondwerkwoorden *marcheren* en *rukken* die een ongerichte beweging uitdrukken.⁶ Die functie kunnen we vergelijken met andere samengestelde werkwoorden met een partikel *op*, *af* of *weg* die een richting geven aan bewegingswerkwoorden als *stappen*, *gaan* of *lopen*:

⁶ Het intransitieve bewegingswerkwoord *rukken* in de betekenis van 'gaan, zich voortbewegen' komt tegenwoordig nog zelden zonder richtingspartikel voor in het moderne Nederlands. Het WNT signaleert echter het gebruik van *rukken* in contexten als *Het leger is voor die stad gerukt bij de achttiende-eeuwse auteur Sewel*.

- (32) a opstappen
b afdruipe – afreizen
c weggaan – weglopen – wegtrekken – wegwezen

Het imperativische participium *ingepakt* vormt een uitzondering op de generalisatie dat het partikel een richtingsdimensie toevoegt aan een bewegingswerkwoord. Dit voorbeeld van het type *ingerukt* wordt evenwel vaak gebruikt in contexten waarin verlangd wordt dat iemand weggaat, hetgeen onderbouwd kan worden door te verwijzen naar de typische collocatie *ingepakt en wegwezen!*

We kunnen de beschreven generalisaties voor de imperativische participia van het type *ingerukt* samenvatting in het volgende constructionele schema:

- (33) $[[x]_p \text{ ['beweging']}_v]_{\text{PTCP}} \leftrightarrow \text{['ga/marcheer weg']}$

In vergelijking met het constructionele schema voor het imperativische participia van het type *opgerot* in (24) is het schema in (33) veel minder gespecificeerd, vooral aan de vormelijke zijde van het schema. Het relatieve gebrek aan vormelijke homogeniteit bij imperativische participia van het type *ingerukt* kan mee helpen verklaren waarom het geschetste schema niet of nauwelijks productief is. Daarnaast draagt de beperkte typefrequentie van het schema (er zijn slechts 6 geattesteerde participia die aan het schema voldoen) niet bij tot zijn productiviteit (vgl. Bybee 1985:132-134, 1995).

Gezien die lage typefrequentie en productiviteit kan men zich bovendien afvragen of het überhaupt zinvol is om een constructioneel schema aan te nemen voor de imperativische participia van het type *ingerukt*. In de inleiding hebben we echter geargumenteed dat het uitwerken van lokale generalisaties niet het aparte opslaan van de individuele participia hoeft uit te sluiten, en vice versa.

● 5 Subschema van het type *opgepast*

Van een heel ander type zijn de imperativische participia *opgelet* en *opgepast*. De betekenis van beide imperativische participia kan geparafraseerd worden als ‘wees voorzichtig/aandachtig’. Datgene waarvoor men voorzichtig moet zijn, kan worden geëxpliciteerd in een voorzetselobject met *voor* of *met*. Ter illustratie volgen hier enkele typische gebruikcontexten:

- (34) a En nu *opgepast*, want hier komen de dieptepunten van deze week!
b En bellers, graag even *opgelet*: het is in Curaçao 6 uur vroeger dan in Nederland. Ik zou het op prijs stellen als jullie me niet om 4 uur ‘s nachts bellen.
c *Opgelet* met verse pepers. Was na het schoonmaken en versnijden van verse pepers meteen grondig je handen.

Net zoals de reeds besproken imperativische participia worden ook *opgelet* en *opgepast* vaak samen met *en nu/nou* of *even(tjes)*. Op die manier wil de taalgebruiker de aandacht van de spreker naar het nu halen, om aandacht te vragen voor wat volgt. Daarnaast troffen we

(in hoofdzakelijk Belgische bronnen) enkele voorbeelden aan van een idiomatische verbinding met *niet gelachen*:

- (35) a Maar een olifant brengt en gevaar met zich mede en kan zo best een gans circus onderste boven lopen. Dus ***opgepast en niet gelachen***. Zo wist Alfred ook de gekste verhalen al uit de showbusiness boven te halen.
 b En ***pas*** maar ***op en niet gelachen*** of gaai goat den bak in.

De attestatie van de vaste verbinding *opgelet/opgepast en niet gelachen* als imperativisch participium gaat in tegen de generalisatie in paragraaf 2.1 dat imperativische participia zwak vervoegd zijn met uitgang *-d* of *-t*. Allicht is het geen toeval dat het voltooid deelwoord *gelachen* met uitgang *-en* hier voorkomt in een geval van nevenschikking waarbij het eerste lid wel voldoet aan onze voorwaarde. Zelfstandige voorkomens van *niet gelachen* zijn onacceptabel en komen niet voor in (door ons onderzocht) concreet taalmateriaal.

Op vormelijk vlak hebben de participia *opgepast* en *opgelet* een partikel met dezelfde vorm als het partikel *op* in het type *opgerot*. Toch kan de interpretatie van dat partikel niet gezien worden als een telisch partikel. Veeleer ligt de origine van het partikel in de constructies *iemand past op iets/iemand* en *iemand let op iets/iemand* met een voorzetselobject. De oorsprong van de constructie kan kort worden geïllustreerd met de volgende attestaties uit de digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren (www.dbnl.nl):

- (36) a Ik ***pas op de duvel*** noch ***op zijn moer***.
 b Maar 't is jammer, dat de meeste directeuren meêr letten ***op haar eigen belang***, dan ***op het welzyn der kudde***.
 c Is 't niet een staaltje van verstand, de Jufferen te onderregten van eene zaake, die zy misschien wel konden zien, maar '***er*** mooglyk niet ***op gelet*** hebben?
 d Hebje niet wel ***opgelet***, ***dat het water in de Maas somtyds verder op den wal komt***, en dan na eene poos weder terug loopt, en dat men dan droogsvoets gaan kan, daar te vooren water was?
 e ***Pas op je zakken***, ***op je woorden*** en ***op je oude vrienden!***
 f Want de Vos, die loze gast, Die, zo 't scheen, dit weynig bolden, Heeft '***er*** strax weer ***op gepast***.
 g Hij moet ons helpen Herman te vinden; ***let op al zijne bewegingen!***' zei Willem tot zijne metgezellen.

Samenvattend kunnen we de generalisatie voor de imperativische participia *opgelet* en *opgepast* als volgt schematisch weergeven:

- (37) $[[\text{op}]_P [\text{x}]_V]_{\text{PtcP}} \leftrightarrow [\text{'wees voorzichtig}]$

Tot slot merken we op dat het hier besproken subschema op dit moment niet productief is, maar door zijn aanzienlijke tokenfrequentie wel het imperativische participium als overkoepelende constructie een steuntje in de rug kan geven.

● **6 Subschema van het type *niet getreurd***

Ten slotte blijven nog de imperativische participia van het type *niet getreurd* over voor bespreking, die onder (38) opgesomd zijn:

- (38) niet gearzeld – niet gedraald – niet gedruild – niet gejammerd – niet gekankerd – niet geklaagd – niet gekniesd – niet geleuterd – niet gemekkerd – niet gemopperd – niet gemord – niet gesakkerd – niet geschroomd – niet getalmd – niet getreurd – niet getreuzeld – niet getwijfeld – niet gevreesd – niet gewanhoopt – niet gewiefeld – niet gezeurd – niet gezeverd – niet versaagd

De imperativische participia van het type *niet getreurd* worden steeds voorafgegaan door het negatiepartikel *niet* en zijn een aansporing om op te houden met de handeling in de stam van het participium. De participia worden typisch gebruikt in contexten zoals geïllustreerd in de volgende voorkomens in taalgebruik:

- (39) a Da's dan pech. Helaas misten we daardoor ook een stempel. Maar ***niet geschroomd***. Dan het bos maar weer in voor een poging bij een volgend restaurant
- b Dus, ***niet getalmd***. Schaf een ticket aan, tijd richting Antwerpen en begin alvast met bivakkeren voor de deuren want dit valt onder de categorie *Niet te Missen*.
- c Dames en heren, ***niet getwijfeld***. Ga vanaf de dertigste oktober 's avonds al maar bivakkeren vóór de deur van je favoriete en goed gesorteerde platenboer, zodat je op 2 november zeker bij de eersten zijt.
- d Maar kop op, ***niet gewiefeld***, geen jantje-van-leiden-gedoe, geen gejeremieer, houd Haren gezond, zowel economisch als anderszins.
- e Maar ***niet gezeurd***, opstappen en fietsen.

Het is opvallend dat de participia erg vaak samen voorkomen met het voegwoord *maar* (en overigens minder frequent met woorden met een vergelijkbare functie zoals *doch* en *echter*). Samen met een dergelijk tegenstellend element kan de imperatief een negatief oordeel van de spreker uitdrukken over de manier waarop het discours verloopt. De imperativische lezing is hier minder sterk dan in andere constructies. De constructie kan een hortatieve lezing krijgen, waarin het bevel ook van toepassing is op de spreker. Een dergelijke lezing van *niet gezeurd* kan worden geparafraseerd als 'laat ons niet zeuren'. Op die manier is de imperatief veel toegeeflijker dan het type *opgerot*, dat steeds over de andere toevoerder gaat. Het type *niet getreurd* kan ook een evaluatie zijn van het eigen discours en een aansporing om zelf niet meer te treuren in de toekomst.

In dit opzicht sluit het gebruik van *niet getreurd* aan bij verwante constructies die op eenzelfde manier een topicswitch aankondigen. Om te beginnen is de gelijkenis met uitdrukkingen van het type *genoeg getreurd* bijzonder groot:

- (40) genoeg getreurd – genoeg gezeurd – genoeg gedraald

Die frase wordt ook typisch gebruikt in combinatie met het voegwoord *maar* en moet eveneens gelezen worden als een negatieve evaluatie van het voorgaande discours. In tegenstelling tot *niet getreurd* ligt de tijdsreferentie van die frase vooral in het verleden, terwijl *niet getreurd* toch eerder op de toekomst gericht is. De wending met *genoeg getreurd* is sterk verwant aan perfectieve constructies met een hulpwerkwoord zoals *we hebben genoeg getreurd*. Er is bij *genoeg getreurd* evenwel een pragmatische implicatuur mogelijk waarbij de toekomstlezing ‘dus we gaan iets anders doen’ ontstaat, die vergelijkbaar is met de hortatieve lezing van het type *niet getreurd*.

Daarnaast is er een opvallende overeenkomst met het nomen actionis dat een werkwoordstam combineert met het prefix *ge-*, zoals in:

(41) geen getreur – geen gezeur – geen gedraal

Het voltooid deelwoord legt meer de nadruk op het voltooiën van de handeling, terwijl in het nomen actionis de nadruk ligt op het voortdurend en tot vervelens toe voortzetten van de handeling (Tálasi 2009).

Op vormelijk vlak bestaan de imperativische participia steeds uit een negatiepartikel *niet* gecombineerd met een voltooid deelwoord. Volgens Rooryck & Postma (2007:277) zijn er geen restricties op de invulling van dat voltooid deelwoord:

Negative participial imperatives can be made with any verb, while positive participial imperatives are restricted to a semantically coherent set of verbs.

Het is niet helemaal duidelijk waar deze stelling op gebaseerd is. De negatieve imperativische participia van het type *niet getreurd* zijn immers – net als de andere types imperativische participia – duidelijk beperkt tot een semantisch coherente verzameling werkwoorden. Om te beginnen hebben we werkwoorden die een klagende of zeurende manier van spreken uitdrukken (*jammeren, kankeren, klagen, mekkeren, mopperen, morren, sakkeren, zeuren, zeveren*). Daarnaast zijn er een groep werkwoorden die een neerslachtige of angstige emotionele toestand aanduiden (*druilen, kniezen, schromen, treuren, versagen, vrezén, wanhopen*). Ten slotte drukken een aantal werkwoorden een aarzelende manier van denken en/of handelen uit (*aarzelen, dralen, leuteren, talmen, treuzelen, twijfelen, weifelen*). Meer algemeen kunnen we stellen dat de werkwoorden die als imperativische participia van het type *niet getreurd* voorkomen alle naar een manier van voelen of handelen verwijzen die negatief geëvalueerd kan worden in bepaalde discourscontexten.

De geschetste semantische en vormelijke generalisaties voor de imperativische participia van het type *niet getreurd* kunnen als volgt schematisch weergegeven worden, waarbij SEM_j staat voor de semantische inhoud van de werkwoordelijke stam van het voltooid deelwoord [x]_{vj} met dezelfde index ‘j’:

(42) [[niet]_p [[x]_{vj}]_{part}] ↔ [stop met SEM_j]

Net als de imperativische participia van het type *opgerot* is het subschema voor *niet getreurd* in beperkte mate productief. Om te beginnen heeft het subschema een relatief hoge typefrequentie (we vonden 23 verschillende voltooid deelwoorden die eraan voldoen) waar-

bij we een onderscheid kunnen maken tussen frequente gelexicaliseerde vormen (bv. *niet geklaagd, niet getreurd, niet getreuzeld, niet gezeurd*) en zeldzamere ad hoc formaties (bv. *niet gedruild, niet gekniesd, niet gemopperd, niet gemord*).

We kunnen die relatief hoge productiviteit in verband brengen met de sterke semantische en vormelijke homogeniteit van het subschema. Zo hebben we hierboven beargumenteerd dat imperativische participia van het type *niet getreurd* een herkenbare semantiek hebben die clustert rond de prototypische betekenissen *klagen/zeuren, treuren* en *aarzelen/treuzelen*. Daarnaast is ook de vorm van het subschema relatief voorspelbaar. Naast het terugkerende negatiepartikel *niet* aan het begin van het constructionele schema kunnen we ook beargumenteren dat het daaropvolgende voltooid deelwoord een vast fonologisch patroon volgt. Net als bij de imperativische participia van het type *opgerot* wordt een aanzienlijk deel van de opgesomde imperativische participia in (38) gevormd op basis van (de stam van) een werkwoord dat uit één syllabe bestaat (namelijk: *draal, druil, klaag, knies, mor, schroom, talm, treur, vrees, zeur*). De rest van de werkwoordstammen zijn dan weer bisyllabisch waarbij de tweede syllabe steeds uit een sjwa en de liquida [l] of [r] bestaat (in concreto: *aarzel, jammer, kanker, leuter, mekker, mopper, sakker, twijfel, weifel, zever*). We kunnen de geschetste fonologische generalisatie verwerken in de fonologische dimensie van het constructioneel schema voor *niet getreurd*:

$$(43) \quad [\text{niet ge-}\sigma\text{-D}] \text{ of } [\text{niet ge-}[\sigma\text{-}\partial\text{r/l}]_j\text{-D}] \Leftrightarrow [[\text{niet}]_p \text{ } [[x]_{v_j}]_{\text{PrCP}}] \Leftrightarrow [\text{stop met SEM}_j]$$

Slechts twee participia voldoen niet aan één van de twee fonologische patronen in het bovenstaande constructionele schema, namelijk *niet gewanhoopt* en *niet versaagd*. Hierbij moeten we opmerken dat *niet versaagd* weinig frequent is en dus als een ad hoc extensie van het geschetste constructionele schema gezien kan worden.

7 Conclusie

Hoewel enkele elementen van vorm, betekenis en gebruik van het imperativische participium gezien kunnen worden als kenmerken van de constructie als geheel, blijken veel van de generalisaties uit de literatuur slechts van toepassing te zijn op een deel van de participia. Voor onze benadering van deze constructie hebben we daarom gebruik gemaakt van een indeling in vier categorieën van imperativische participia: de types *opgerot, ingerukt, opgepast* en *niet getreurd*. De observatie van Rooryck & Postma (2007) dat imperativische participia een (volgens hen *speech-act oriented*) partikel *op* bevatten kan bijvoorbeeld beschouwd worden als een vormelijke eigenschap van de types *opgerot* en *opgepast*, maar niet van de hele constructie. Ook het idee dat imperativische participia “the ability to shed the primary verb meaning” hebben is van enkel van toepassing op een deel van de subschema’s. Het type *niet getreurd* kan daar dan bijvoorbeeld buiten gelaten worden.

Als we naar de constructie in het algemeen kijken, dan stelt deze ons voor de vraag welk verband er is tussen de semantiek van voltooid deelwoorden enerzijds en het ontstaan van een imperativische toekomstlezing anderzijds. Onze analyse is dat een afzonderlijke vorm zoals het imperativische voltooid deelwoord, niet alleen een imperatieflezing krijgt, maar daarnaast nog aanvullende semantische componenten heeft. Door een participium met

resultaatslezing te gebruiken benadrukt de spreker dat de handeling die verlangd wordt in de toekomst ook helemaal tot het einde moet worden uitgevoerd. Een van de opvallendste bevindingen is echter dat we in alle individuele gevallen van het imperativisch participium te maken hebben met zwak vervoegde voltooid deelwoorden. Bij het werkwoord *opzouten* is het zelfs zo dat het imperativische voltooid deelwoord in afwijking van de situatie in andere contexten meestal een zwakke vervoeging (*Opgezout!*) krijgt.

Hoewel er dus generalisaties te maken zijn voor de constructie als geheel, moeten er afzonderlijke constructionele schema's aangenomen worden voor elk van de vier types imperativische participia. We hebben laten zien hoe onze voorstellen geïmplementeerd kunnen worden in Booij's (2010) toepassing van de constructiegrammatica op morfologische procedés. Voor elk type kon een constructioneel schema worden aangenomen, waarin zowel de fonologische en morfo-syntactische als de semantische dimensie van de constructie worden gerepresenteerd. Voor het type *opgerot* kan daarbij een tweede variant van het constructionele schema aangenomen worden, om gevallen zoals *opgesodemierd* en *opgesodeflickerd* te verantwoorden, waarin de string *opge-* aan het begin van het woord gevolgd wordt door de sequentie *-sode-*. Dergelijke subtiele onderscheidingen zijn problematisch voor regels die van toepassing geacht worden op alle imperativische voltooid deelwoorden, maar vinden hun plaats in een constructioneel model zoals dat van Booij (2010).

● Bibliografie

- Bennis, H. (2007).** Featuring the subject in Dutch imperatives. In: W. van der Wurff (red.), *Imperative clauses in Generative Grammar*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 113-134.
- Booij, G. (2002).** *The morphology of Dutch*. Oxford: Oxford University Press.
- Booij, G. (2010).** *Constructional morphology*. Oxford: Oxford University Press.
- Booij, G. & A. van Santen (1998).** *Morfologie. De woordstructuur van het Nederlands*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Bybee, J. (1985).** *Morphology: a study into the relation between meaning and form*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Bybee, J. (1995).** Regular morphology and the lexicon. *Language and Cognitive Processes* 10, 425-455.
- Capelle, B. (2005).** *Particle patterns in English. A comprehensive coverage*. Proefschrift, Katholieke Universiteit Leuven.
- Coussé, E. (2008).** *Motivaties voor volgordevariatie. Een diachrone studie van werkwoordsvolgorde in het Nederlands*. Proefschrift, Universiteit Gent. <<http://hdl.handle.net/1854/1223.5>>
- Coussé, E. (2011).** On ambiguous past participles in Dutch. *Linguistics* 49:611-634
- Croft, W. (2001).** *Radical construction grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Croft, W. & D.A. Cruse (2004).** *Cognitive linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dikken, M. den (1998).** Speaker-oriented particles in Dutch imperatives. *GLOT International* 3, 23-24.
- Diewald, G. (2002).** A model for relevant types of contexts in grammaticalization. In: I. Wischer & G. Diewald (red.), *New reflections on grammaticalization*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 103-120.

- Duinhoven, A.M. (1984).** Ban de bom! Over de vorm en betekenis van de imperatief. *De Nieuwe Taalgids* 77, 148-156.
- Elffers, E. (2009).** Het voltooid deelwoord bij Ebeling. *Nederlandse Taalkunde* 14, 81-87.
- Goldberg, A. E. (2006).** *Constructions at work. The nature of generalization in language.* Oxford: Oxford University Press.
- Haeseryn, W., K. Romijn, G. Geerts, J. de Rooij & M. van den Toorn (1997).** *Algemene Nederlandse Spraakkunst.* Tweede, geheel herziene druk. Groningen/Deurne: Martinus Nijhoff/Wolters Plantijn.
- Heine, B. (2002).** On the role of context in grammaticalization. In: I. Wischer & G. Diebold (red.), *New reflections on grammaticalization.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 83-101.
- Hoeksema, J. (1992).** Bevelende zinnen zonder polaire tegenhanger. In: H. Bennis & J. W. de Vries (red.), *De binnenbouw van het Nederlands.* Dordrecht: ICG, 125-131.
- Jackendoff, R. (2002).** *Foundations of language.* Oxford: Oxford University Press.
- Langacker, R. W. (1987).** *Foundations of cognitive grammar. Volume 1. Theoretical prerequisites.* Stanford: Stanford University Press.
- Langacker, R. W. (1999).** *Grammar and conceptualization.* Berlin: Mouton de Gruyter.
- McCarthy, J. J. (1982).** Prosodic structure and expletive infixation. *Language* 58, 574-590.
- McMillan, J. (1980).** Infixing and interposing in English. *American Speech* 55, 163-183.
- Oosterhof, A. & E. Coussé (te verschijnen).** Over niet-finiete vervangvormen van de imperatief. *TABU.*
- Oosterhof, A. & J. Hoeksema (2008).** *Uitkijken, oppassen en opletten: Polaire gevoeligheid en cumulatieve condities.* *TABU* 37, 79-110.
- Postma, G. (1995).** *Zero semantics. A study of the syntactic conception of quantificational meaning.* (=HIL Dissertation Series 13). Proefschrift, Universiteit Leiden.
- Reichenbach, H. (1947).** *Elements of symbolic logic.* New York: The Free Press.
- Rooryck, J. & G. Postma (2007).** On participial imperatives. In: W. van der Wurff (red.), *Imperative clauses in Generative Grammar.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 273-296.
- Tálasi, Z. (2009).** *Het Nederlandse partikel ge- in historisch perspectief. 'Ge-+werkwoordstam'-afleidingen in grammatica's, woordenboeken en teksten.* (=LOT Dissertation Series 205). Proefschrift, Universiteit Leiden.
- Vandeweghe, W. (2004).** *Grammatica van de Nederlandse zin.* Leuven: Garant.
- Van Olmen, D. (2009).** De imperativische infinitief in het Nederlands: Een corpusgebaseerde benadering. *Nederlandse Taalkunde* 14, 147-170.
- Verhagen, A. (2005).** Constructiegrammatica en 'usage based' taalkunde. *Nederlandse Taalkunde* 10, 197-222.
- Vindevogel, Th. (1975).** *Nederlandse grammatica.* Antwerpen: De Sikkell.
- Vosters, R. (2007).** *Past tense regularization in Dutch. A synchronic investigation of social and cognitive variables.* Masterscriptie, Vrije Universiteit Brussel.
- Wrtil, M. (2000).** Die Syntax des Imperativs. *Linguistische Berichte* 181, 71-118.
- Wurff, W. van der (2007).** Imperative clauses in Generative Grammar: An introduction. In: W. van der Wurff (red.), *Imperative clauses in Generative Grammar.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1-94.

- **Appendix**

Voorbeeldzinnen (15), geraadpleegd mei 2009

- a <<http://zeikerd.web-log.nl>>
- b <<http://www.filmtotaal.nl/artikel.php?id=5928>>
- c <<http://forum.powerweb.nl/showthread.php?t=8620>>
- d <<http://songteksten.net/lyric/5107/66726/steen/kwibus-en-tumtum.html>>
- e *De Morgen*, 21 juni 2003
- f <<http://forums.marokko.nl>>
- g <http://www.emilevanbrakel.nl/?page_id=113>
- h <<http://www.geencommentaar.nl>>

Voorbeeldzinnen (25) en (26), geraadpleegd oktober 2010

- (25) <<http://www.pzc.nl/regio/zeeuws-vlaanderen/7088998/Tuimelaar-op-de-Wester-schelde.ece>>
- (26) <http://partyflock.nl/topic/1060679:Foppe_de_Haan_nieuwe_trainer_van_Ajax.html>

Voorbeeldzinnen (31), geraadpleegd mei 2009

- a **D. De Lange & G. Kalff (1913)**. *Nederlandsch volksliederenboek*. Amsterdam: Van Looy. (fragment uit het soldatenlied 'Steeds vrolijk marcheer je door wind en door weer')
- b **Nowee, J. (1958)**. *De jacht op de grijze hengst*. Den Bosch: Malmberg, p. 74.
- c **Mechanicus, P. (1989)** (eerste druk 1964). *In dépôt*. Amsterdam: Van Genneep, p. 198.
- d <<http://kasteelvandenhaag.actieforum.com>>

Voorbeeldzinnen (34), geraadpleegd oktober 2010

- a <<http://evelienminghana.waarbenjij.nu>>
- b <<http://irm.waarbenjij.nu/Reisverslag/?Nederland/Cura%E7ao!/&subdomain=irm&module=site&page=message&id=2994217>>
- c <http://www.veggievoorchefs.be/tips/opgelet_met_verse_pepers>

Voorbeeldzinnen (35), geraadpleegd oktober 2010

- a <http://users.telenet.be/jean-paul.vermeersch1/teksten/als_het_verleden_niet_lost_2.htm>
- b <<http://lvb.net/item/3415>>

Voorbeeldzinnen (36), geraadpleegd mei 2009 op <<http://www.dbnl.nl>>

- a **Paffenrode, J. van (1661)**. *Bedroge girigheyd ofte boertige comoedie van Hopman Ulrich*.
- b **Swaanenburg, W. van (1726-27)**. *De vervrolykende Momus, of koddige berisper*.
- c **Effen, J. van (1732)**. *De Hollandsche spectator*.
- d **Campe, J.H. (1780)**. *Handleiding tot de natuurlyke opvoeding of Robinson Crusoe*.
- e **Kneppelhout, J. (1841)**. *Studenten-Typen*.
- f **Jonckbloet, W.J.A. (1881)**. *De Nederlandsche letterkunde in de zeventiende eeuw*.
- g **Heimans, E. (1889)** *Willem Roda*.

Voorbeeldzinnen (39), geraadpleegd mei 2009

- a <<http://wandel.vliere.com>>
- b <<http://www.asfaltkonijn.be>>
- c <<http://www.rootsville.be/CD%20REVIEW%20TOTAL/CD%20REVIEWS%202009/ian%20siegal.html>>
- d <<http://www.deventerdictiee.nl/uploads/pdf/HarensDictee2009.pdf>>
- e <http://home.planet.nl/~bijma061/verslagen/jan_bijma_03.html>